

*Jure SPRUK**

ABSOLUTIZEM IN TRG: LUTROVO POJMOVANJE POSVETNE OBLASTI**

Povzetek. Avtor v članku poda razlago povezave med pojmovanjem posvetne oblasti, kakršno v svojih besedilih razdela utemeljitelj protestantske reformacije Martin Luter, in njegovo kritiko komercializacije greha srednjeveške Cerkve ter pojmovanja Cerkve kot papeške monarhije. Luter posvetno oblast opredeli kot od Boga dano institucijo, ki za svojo nalogo sprejme zagotavljanje reda in stabilnosti v skupnosti, kar jo v zemeljskem življenju postavlja nad vsakršno drugo avtoriteto. Kot ideal posvetnega vladarja se pri njem izkaže pobožen krščanski vladar, čigar volja ima moč zakona. Posvetna oblast mora delovati z neomejenimi pooblastili, ko gre za človekovo telo in lastnino, saj v nasprotnem primeru ne bi mogla opraviti naloge neizprosnega krotilca nizkih strasti človeka, ki ga je zaznamoval izvirni greh prvotnih staršev. Politična obligacija kristjana zavezuje k poslušnosti, v primeru krivičnega postopanja posvetne oblasti je zapovedan pasivni upor. Lutrov absolutizem se izkaže za predmoderni branik protestantske veroizpovedi, ki svoje zavetje poišče pri ideji državne cerkve. Demonopolizacija srednjeveške Cerkve je sovpadla z idejo absolutistične vladavine posvetne oblasti. Absolutizem je prejel željeno podobo podanika – bogaboječega človeka, ki svoje telo in lastnino podarja neomejeni vladavini monarhije.

Ključni pojmi: absolutizem, Martin Luter, posvetna oblast, Cerkev

Uvod

Protestantska reformacija velja za enega izmed najvplivnejših mejnikov v razvoju zahodne politične, socialne in kulturne tradicije. 16. stoletje predstavlja ključno obdobje, v katerem se je začel prehod od fevdalizma k moderni dobi, ki jo v izhodišču zaznamujeta predvsem dve karakteristiki,

* Dr. Jure Spruk, Županje Njive 2a, 1242 Stahovica, Slovenija.

** Pregledni znanstveni članek.

tj. upad vpliva ekleziastičnega univerzalizma ter uvajanje kapitalistične logike družbenega delovanja. Ti dve omenjeni karakteristiki sta tlakovali pot moderni državi, saj je slednja utemeljena na ideji ločenosti posvetne države od Cerkve ter naravnopravno utemeljenega individualizma. Nadalje je moderna država neločljivo povezana z idejo nacionalnosti, ki je ravno s protestantizmom zadobila tako politični kot tudi kulturni temelj, in sicer je centralizacija politične oblasti, ki se je manifestirala v uporabi proti papeški in cesarski avtoriteti, pospešila razvoj konstitutivnega elementa vsakega naroda, tj. jezika, kar je bilo zgodovinsko doseženo s prevajanjem najvplivnejšega besedila – Biblije.¹ Evgenij Spektorski je vpliv protestantske reformacije razdelil na tri dele, in sicer: (1) razbitje edinstva religioznega in cerkvenega življenja, s čimer se je zatrla kultura, ki bi jo vodila ena sama avtoriteta, (2) sprememba etične problematike ter (3) vnos ideje državne cerkve v vprašanje razmerja med cerkvijo in državo (Spektorski, 1932: 141). Ideja univerzalne avtoritete izhaja iz papeških in cesarskih zahtev po političnem obvladovanju družbe v srednjem veku, povsem metafizične temelje za idejo univerzalnosti pa je priskrbel srednjeveški miselni sistem, ki ga Otto Gierke poimenuje »srednjeveški duh«. Princip enotnosti, ki izhaja iz srednjeveškega duha, kot ontološko izhodišče določa Enost (simbol enega Boga). Vse, kar je pluralnega, ima izvor v Enem (*omnis multitudo derivatur ab uno*), vse pluralno se v Eno tudi povrne (*ad unum reducitur*). Noben namen, ki vodi množstvo, ne more biti učinkovit, če Eno ne prevlada in ne usmerja množstva proti cilju (Gierke, 2008: 9). Papeška avtoriteta (*sacerdotium*) ter cesarska avtoriteta (*regnum*) sta se od 11. stoletja dalje zapletali v različne konflikte, ki so se odvijali na polju razpolaganja s fevdalno lastnino, hkrati pa so skozi celotni srednji vek obstajale številne medsebojne povezave med obema sferama, ki so se manifestirale skozi recipročno izmenjavo političnih simbolov. Srednjeveško prepletanje duhovnega in posvetnega je opisal Ernst Kantorowicz v študiji o srednjeveški politični teologiji.

Pod pontificalis maiestas papeža, ki so ga imenovali tudi »vladar« in »pravi cesar«, je hierarhični aparat rimske cerkve vse bolj postajal popolni prototip absolutne in racionalne monarhije, medtem ko se je hkrati država vse bolj nagibala k temu, da bi postala kvazi-Cerkev ali mistična družba na racionalni osnovi. (Kantorowicz, 1997: 195–196)

¹ V primeru izgrajevanja slovenske nacionalne identitete pomenita prevoda Biblije v slovenščino Primoža Trubarja in Jurija Dalmatina iz 16. stoletja eno izmed zgodovinsko najpomembnejših opornih mest. Milko Kos v delu *Zgodovina Slovencev reformacijo označi za najpomembnejši pojav slovenske aktivnosti na pragu moderne dobe. Reformacija za slovensko zgodovino pomeni tako pomembno prelomnico, da »moremo z upravičenostjo začeti s stoletjem reformacije novo obdobje zgodovine Slovencev« (Kos, 1933: 238).*

Kritika, ki jo je Martin Luter naslovil na papeštvo, je očitno spodnašala papeški univerzalizem. Trgovanje z odpustki je predstavljalo povod za Lutrovo pripravo 95 tez, katere naj bi leta 1517 nabil na vrata cerkve v Wittenbergu, a kot kažejo njegovi zapisi, ki se nanašajo na položaj papeža znotraj Cerkve, je njegova kritika v pomembnejšem smislu usmerjena zoper koncept papeške absolutne monarhije, ki se je začel oblikovati v času visokega srednjega veka. Luter je v svojih pisanjih odkrito zavzel stališča, ki so gradila interes deželnega plemstva, s čimer ni ogrozil le papeškega univerzalizma, temveč tudi z njim zlihanega cesarskega univerzalizma, ki je imel izvirne temelje v letu 800, v katerem je bil Karel Veliki okronan kot cesar Svetega rimskega cesarstva, kar mu je prineslo naziv naslednika poslednjega zahodnega rimskega cesarja Romula z blagoslovom papeža Leona III. Ideja državne cerkve, ki jo je vpeljal Luter, je primarno odraz interesa deželnega plemstva ter tudi vzhajajočega meščanstva, ki sta se na ta način izogibala vedno dražjega duhovnega skrbstva iz Rima, hkrati pa ta ideja prinaša sakralizacijo posvetnega vladarja, ki je utemeljevala legitimnost njegove oblasti. Pomemben vidik individualizma je prineslo predrugačeno pojmovanje krščanske etike, znotraj katerega se je moralno presojanje vsakega posameznika preneslo na človekovo vest, ki več ne potrebuje konfesionalnega voditeljstva s strani klera, temveč se opira na človeško vest kot avtonomnega razsodnika posamičnih dejanj. Avtonomna človeška vest postane temelj protestantske etike, ki poudarja posameznikovo odgovornost za lastna dejanja. Protestantska etika je v svojih individualističnih ozirih služila kot prikladno izhodišče duha kapitalizma, kot to poimenuje Max Weber. Martin Luter je prek individualizma iskal odnos med človekom in Bogom brez posrednikov, medtem ko je Jean Calvin ta nauk razširil in ga apliciral na medčloveške odnose na trgu, s čimer je postal utemeljitelj protestantske gospodarske podjetnosti. Max Weber je duh kapitalizma orisal s pomočjo štirih ponazoritev, v katerih se kot osrednja referenca omenja denar, prek katerega je meščanstvo v moderni dobi začelo vzpostavljati epohalno hegemonijo in zatirati fevdalne ostaline.² »Vedi, da je čas denar ... Vedi, da je kredit denar ... Vedi, da je denar plodne in rodovitne narave ... Vedi, da je dober plačnik po pregovoru gospodar sleherne mošnje« (Weber, 2002: 36).

V pričujočem članku bomo preverjali, kako je Lutrova zavrnitev papeškega univerzalizma sprožila versko demonopolizacijo ter kako je verska demonopolizacija vplivala na Lutrove ideje o položaju posvetne oblasti in s tem na njegovo pojmovanje države. V izhodišče postavljamo tezo, po kateri Lutrov upor proti papeštvo v sebi nosi kritiko trgovanja z verskimi produkti,

² Meščanstvo v obdobju kmečkih uporov, ki so nastali kot posledica Lutrovega nauka, še ni bilo dovolj okrepljeno, da bi stopilo na čelo revolucionarnega gibanja proti fevdalizmu. Meščanstvo se je tega množičnega gibanja ustrašilo in se iz tega razloga povezalo s fevdalno reakcijo (Goričar, 1959: 170).

s čimer je zasledoval pot nazaj k izvoru krščanskega izročila, a vzpostavitev novega verskega gibanja je dejansko pomenila vzpostavitev konkurenčnih razmer na verskem trgu, ki pa jih je lahko učinkovito zaščitila le patriarhalna oblast. Demonopolizacija religije je šla z roko v roki z monopolizacijo politične oblasti. Martin Luter se je postavil na stran monopolizacije politične oblasti deželnega kneza, ki mu je zagotovil preživetje, kar implicira na politično instrumentalizacijo protestantske veroizpovedi, ki je v svoji želji po reformiranju univerzalne Cerkve le to dejansko razbila na parcialnosti v obliki državnih cerkva.

Luter in kritika papeškega univerzalizma

Lutrova teologija predstavlja njegov temeljni miselni okvir, znotraj katerega ne najdemo zgolj njegovih argumentov za kritiko papeškega trgovanja z odpustki, temveč se v njem zrcali celovit odziv na družbene, politične in verske nauke katoliške cerkve (Skinner, 1978: 3). Oris Lutrovih teoloških izhodišč je zato nujen prvi pogoj za razumevanje njegovih idej o položaju posvetne oblasti, s čimer se izkazuje tudi njegov odnos do vloge države ter njenih atributov. V samem bistvu Lutrova teološka izhodišča izgrajujejo odnos med Bogom in človekom, pri čemer pa temelj te izgradnje izhaja iz pojmovanja človeške narave. Ravno predpostavke o človeški naravi so osnova, na kateri nastaja razumevanje politike ter posledic obstoja tega družbenega fenomena za družbo (Spruk, 2017: 109). S tem ko je Luter začrtal karakteristike človeške narave in določil odnos človeka do Boga, je nakažal tudi svoje videnje vloge posvetne politične oblasti, ki se je v dobršem delu skladalo z učenjem Avguština iz Hipona. Avguštinov nauk velja za izrazito negativnega v smislu pojmovanja človeške narave, zato velja za realističnega, medtem ko nauk Tomaža Akvinskega,³ ki znotraj krščanskega družbenega nauka predstavlja zgodovinsko alternativo avguštinizmu, v svojem poudarjanju aristotelske socialnosti človeka ter naravnosti politične skupnosti velja za pozitivnega.⁴

Lutrova teologija predstavi idejo grešnega človeka. Človek se ne zmore otresti bremena izvirnega greha prvih staršev, kar pomeni, da si človek ni zmožen zaslužiti Božjega odrešenja skozi dobra dela. Človeku odrešenje v nobenem primeru ne pripada, deležen ga je lahko le po Božji milosti. Ne konkretna dejanja, le osebna vera v Boga (*sola fide*) lahko človeku da upanje na odrešenje. Nauk o predestinaciji določa, da je Bog vseveden, ima

³ Za pregled tomistične filozofije glej Chesterton (2009).

⁴ Sholastika je delovala v prid ideji evangelizacije politike, pri tem pa je še vedno vsebovala mešanico realističnih ter idealističnih (tomističnih) pojmovanj, ki je značilna za zgodnje srednjeveška dela, npr. enciklopedij ali knjig z nasveti vladarjem (*speculum regiae*). V čisti obliki so se realistična pojmovanja pojavila šele po reformaciji (Leithart, 2015: 256–257).

popoln pregled nad preteklostjo in prihodnostjo, iz česar izhaja, da je že vnaprej določil, kateri posamezniki bodo odrešeni.⁵ Z idejo grešnega človeka je Luter sledil izrazito negativnemu in pesimističnemu pojmovanju človeka, ki ga je že v 5. stoletju razdelal Avguštin iz Hipona, ter posledično zavrnil optimistični pogled na človekovo zmožnost dojemanja in sledenja Božjim zakonom, ki ga je propagiral tomizem. Obenem je Lutrovo koncipiranje grešnega človeka predstavljalo konkreten napad na humanistično pojmovanje človeške narave, po kateri človek poseduje kapacitete za razumevanje tega, na kakšen način Bog želi, da človek deluje, kar je še posebej izpostavljal Erazem Rotterdamski. Polemika med Lutrom in Erazmom ni bila klasična filozofska polemika o svobodni volji, saj je Luter človeku priznal, da po lastni presoji pije, se hrani, vlada in celo sledi državnemu in moralnemu zakonu, ni pa človeku priznal kapacitet za to, da bi si s svojimi deli prislužil Božje odrešenje. Človeška krepost v smislu iskanja odrešenja ni pomembna, saj ne jamči Božje milosti (Skinner, 1978: 4–6). Za Lutro je človeški razum absolutno nezmožen dojeti Božjo voljo. Lutrova teologija, ki je strogo ločila zakon (*Gesetz*) ter evangelij (*Evangelium*), je razvrednotila človeško uporabo naravnega razuma, kar je imenoval filozofija. Slednjo je Luter označil za domišljav poskus človeškega razuma, da bi izvedel in delal nekaj, kar pripada le Bogu.⁶ Zakon in evangelij je Luter umestil v vseobsegajočo strukturo Božjega zakona (*lex Dei*), ki vsebuje celoto božje legislative v odnosu do živih bitij (Brett, 2011: 63). Stara zaveza je postavila zakon, ki mu noben človek ne more slediti, iz česar izhajata njegova pogubljenost in edino upanje v Božje usmiljenje. Medtem ko Stara zaveza človeku odstira njegove temeljne karakteristike in mu na ta način sporoča, da si ni sposoben zaslužiti odrešenja skozi lastna dela, pa Nova zaveza ponuja svojevrstno pomiritev človeka s tem, ko poudarja moč vere v Boga kot edino pot v odrešenje. Kristus je edini odrešenik, ki je s smrtjo na križu človeku poslal upanje na odrešenje (Skinner, 1978: 9–10).

Lutrovo pojmovanje odrešenja, ki ga je moč doseči le skozi osebno vero v Boga, je za Cerkev pomenila neposreden napad na idejo zemeljske cerkve, ki predstavlja nujnega mediatorja med Bogom in človekom. Domišljavost in pohlep sta lastnosti, ki ženeta papeštvo k zahtevam po priznavanju primata

⁵ Luter je Bogu pripisal dve razsežnosti, vidno in skrito. Vidna razsežnost Boga se manifestira skozi Božjo besedo, ki je zapisana v svetih spisih in je dostopna človeku, skrita razsežnost pa sestoji iz božje volje, ki je človek ne zmore doumeti, in je ključna za delovanje sveta.

⁶ Luter je pravnike, tako katoliške kot protestantske, obtožil delovanja zoper Kristusa in jih poimenoval oslovske glave. Po Lutru je biti zgolj pravnik nadvse klavrno, saj je vse pravo vsebovano v teologiji. V Wittenbergu v ognju ni pristala zgolj papeževa bula, temveč tudi zbornik kanonskega prava (Spektorski, 1932: 143). Lutrov pogled na pravo je klasičen primer predmodernega priznavanja primata bogoslovja nad celotno filozofijo znanosti. Posamične družboslovne discipline, kot so pravo, politologija ali filozofija, so se od teologije lahko emancipirale šele v moderni dobi, ko je prišlo do ontološkega prehoda od Boga k človeku.

nad posredništvom po božjem pooblastilu. Luter v kritiki zemeljske cerkve izpostavlja nepomembnost materialnega sveta in se navezuje na pomembnost duhovne plati delovanja Cerkve. Za Lutra posledično Cerkev pomeni kongregacijo vernikov (*congregatio fidelium*), katerih vezivo je božja avtoriteta.⁷ Božji univerzalizem v svojo celoto sprejema vse vernike, ne glede na njihovo pripadnost določenim posvetnim avtoritetam ali njihovem družbenemu položaju, ki se določa prek stanu. Lutrov nauk v tem aspektu pomeni predmodernega predhodnika moderne ideje državljanstva, ki je nadomestila srednjeveško parcialnost v obliki stanovske družbe in pripadnosti lokalnim vladarjem, in tako poenotila razcepljeno množstvo posameznikov v moderno državo. Človek za verovanje v Boga ne potrebuje posrednikov, ki se na ta način le okoriščajo in izrabljajo človeško vero v Boga za materialno bogatenje in krepitev političnega vpliva v družbi, kot je to značilno za papeštvo. Ravno papeštvo je osrednji predmet Lutrove kritike, ki v papeških zahtevah po primatu znotraj zemeljskega cerkvenega občestva prepozna uzurpacijo vpliva, ki pritiče le Bogu. Lutrov protest proti cerkveni hierarhiji, na vrhu katere je papež, se je izkazal tudi v njegovem izenačevanju vernika in duhovnika, ki se naslanja na idejo individualne povezanosti človeka z Bogom.

Lutrova kritika papeževe pozicije znotraj vesoljne Cerkve je imela pomembne konsekvence za razumevanje podobe sveta, ki je prevladovala skozi večji del srednjega veka. Srednjeveški korporativizem je poudarjal vlogo Jezusa Kristusa kot glave Božjega kraljestva, ki je zaobsegalo vse stvarstvo. Lutrova kritika papeštva je v kontekstu 16. stoletja pomenila poskus obglavljenja papeške fevdalne monarhije, znotraj katere je papež svojo legitimnost utemeljeval na Božji volji, s čimer je izzval idejo papeškega univerzalizma, tj. papeške prevlade v duhovni in posvetni sferi. Za Lutra je nesprejemljiv obstoj vrhovnega položaja papeštva znotraj Cerkve, saj za to ni nikakršne osnove v Kristusovem nauku. Ko Luter opisuje grešnost papeškega prisvajanja absolutne oblasti znotraj Cerkve, se sklicuje na zmotno razumevanje Kristusovih besed apostolu Petru iz evangelija po Mateju: »*Ti si Peter, in na tej skali bom sezidal svojo cerkev, in peklena vrata je ne bodo premagala, in tebi bom dal ključne nebeškega kraljestva*« (citirano po Luter, 1545/2002: 109). Vulgarizacija pomena navedenih besed je papeštvu in njegovim apologetom omogočila, da so si na podlagi sejanja strahu pred Božjo jezo in kaznijo podrejali ves svet, s čimer so »*zatrli vse škofije, poteptali tudi cesarje in posvetno vladavino*« (Luter, 1545/2002: 110). Papeštvo zase ni

⁷ *Apostol Pavel se je ukvarjal z idejo inkorporacije Kristusa v vseh vernih in je Cerkev pogosto pojmoval kot enoten organizem, tj. mistično celoto, ki izhaja iz bivanja Kristusa v vsakem verniku posebej. Ponekod je Pavel Kristusa opisal kot glavo, ki združuje vse vernike. Obe imaginaciji sta Pavlu služili za ilustracijo koncepta mističnega telesa oz. združenja vseh vernih v Kristusu, ki je prevladoval v njegovih pisanjih (Tierney, 1955: 132).*

terjalo zgolj najvišjega položaja znotraj Cerkve glede na čast in nadzorništvo nad naukom, temveč je kot svojo poslanstvo sprejelo tudi idejo izgradnje papeške monarhije, ki je škofo, duhovnike in vernike želela zvesti pod politično oblast papeža. Luter se je v resnici uprl ideji papeža kot fevdalnega gospoda, ki si lasti celotno cerkveno premoženje in si na ta način zagotavlja politično moč, ki pa je v domeni posvetnega vladanja.

/.../ da škofo kot njihov gospodar s silo in na posveten, celo tiranski način primora podse, jih vzame v jetništvo s prisegami in dolžnostmi, naredi za hlapce, si prisvoji škofije, jih zaseda in prestavlja, spreminja, ropa, jemlje, daje, ceni, prodaja, zraven še najpredrznejše obremenjuje s paliji, anati in neštetihi kujonskimi barabijami ... (Luter, 1545/2002: 110)

Rimskokatoliška cerkev kot monopolist v industriji odpuščanja

Rimskokatoliška cerkev je skozi srednji vek veljala za institucijo, ki se ni usmerjala zgolj na svoje duhovno poslanstvo. Prizadevanja ekleziastične avtoritete po politični moči so jasno razvidne iz mnogih konfliktov, ki so zgodovinsko izšli iz odnosov med papeštvom ter posvetnimi vladarji, tj. cesarji in kralji. Razvoj političnih institucij skozi srednji vek je narekoval spopad dveh sfer, tj. posvetne (*imperium*) in duhovne (*sacerdotium*). Tako politične kot pravne inovacije so skozi srednji vek nastajale kot posledice sklicevanja posvetnih ter duhovnih avtoritet na pravice po zasedanju vrhovnih položajev v družbi. Duh časa, ki so ga zaznamovali fevdalni družbeni odnosi, predvsem pa ideološka prevlada razumevanja Boga kot ontološkega razsodnika, je zahteval utemeljevanje zahtev po politični prevladi na polju božjega. Iz tega razloga ne čudi prevlada teokratične percepcije oblasti v srednjem veku, ki je legitimnost vselej iskala ter jo tudi našla pri Bogu. Zagovorniki papeštva papeške institucije nikdar niso priznavali kot odraz delovanja človeškega elementa, temveč so v svojih argumentacijah po papeževi *plena potestatis* vselej izvor te institucije iskali v Božji volji, kar je aludiralo na popolno odsotnost odgovornosti papeštva do duhovščine in vernikov. Privzdignjenost papeške avtoritete nad vsakršno drugo avtoriteto je predstavljala eno osrednjih kritik, ki jih je skozi reformatorsko gibanje osmislil Luter. V tem smislu je Lutrova teologija izzvala srednjeveške politične doktrine, ki so jih ustvarili zagovorniki papeštva, predvsem doktrino dveh mečev, ki je izšla iz alegorije sonca in lune,⁸ iz katere izhaja

⁸ *Renesančni pesnik Dante Alighieri, ki je bil vnet zagovornik avtonomije italijanske mestne državnice Firenze, si je v delu Monarhija zadal nalogo ugotoviti, ali je oblast rimskega monarha odvisna neposredno od Boga ali od Petrovega naslednika oz. božjega namestnika, tj. papeža. Kot zagovornik stroge delitve na posvetno in duhovno sfero je zagovarjal prepoved poseganja papeža v posvetne, tj. politične ingerence*

enačenje papeške avtoritete in sonca. Ta alegorija je bila formalno vnesena v kanonsko pravo v buli *Unam Sanctam* papeža Bonifacija VIII. iz leta 1302. Omenjena alegorija izhaja iz *Geneze*, v kateri najdemo besedilo o dveh lučeh, ki jih je ustvaril Bog, večje in manjše. Sonce predstavlja večjo, luna pa manjšo luč, iz česar izhaja razlaga, po kateri ima posvetna oblast le tisto oblast, ki jo prejme od duhovne oblasti, tako kot tudi luna dobi le toliko svetlobe, kolikor ji je namenjeno sonce.

Papeštvo je svojo politično moč črpalo iz ekonomskih temeljev. Vzpostavitev papeške države je pomenila ključno prelomnico v srednjem veku, saj je odtelej cesarska oblast dobila nasprotnika, ki je svojo posvetno oblast utemeljevala na teoloških dogmah, s čimer je papeštvo v eno združilo ideji imperija in krščanske cerkve. Nestanovitni odnosi med papeštvom ter cesarstvom so se skozi srednji vek razvijali na polju zahtev po posvetni, tj. politični nadoblasti. Cerkev svoje ekonomske moči ni krepila zgolj na podlagi fevdalnega rentništva, temveč je posegla po teoloških inovacijah, ki so se izkazali za prvovrstno tržno blago na monopoliziranem trgu verskih produktov. Allen (1995: 105) kot osrednje teološke inovacije srednjeveške Cerkve izpostavlja verifikacijo čudežev, identifikacijo svetnikov, prodajo odpustkov, preprodajo relikvij, obenem pa tudi idejo papeža kot božjega predstavnika na zemlji ter gospodarja cerkvene lastnine. Nastanek omenjenih verskih produktov si je Cerkev lahko omislila, ker si je skozi večji del srednjega veka prisvajala monopol nad interpretacijo svetih spisov. Dotične teološke inovacije srednjeveške Cerkve je potrebno razumeti kot tržno blago, ki ga je Cerkev ponudila na monopoliziranem trgu verskih produktov, saj je dohodek iz te dejavnosti pomenil pomemben del prihodkov za papeško zakladnico. Srednjeveška Cerkev je za potrebe lastnega materialnega bogatenja na trg spravila novo ponudbo, za katero je upravičeno pričakovala zadosten obseg povpraševanja. V družbi, v kateri je prevladovala teološka razlaga o senci izvirnega greha, ki se razprostira nad slehernega človeka, je ponujanje odpustkov za storjene grehe predstavljalo donosno dejavnost. Cerkev pa se ni zaustavila pri ponudbi verskih produktov za namen oskrbovanja živih posameznikov, temveč je idejo trga razširila tudi na posmrtno življenje. Tržni odjemalci so posredno, najpogosteje prek sorodnikov, ki so plačevali za odrešitev njihovih duš, postali tudi mrtvi ljudje. Ekelund et al.

monarha, čeprav je duhovni avtoriteti še vedno priznaval višji status. Dante dotakratnih papeževih poseganj v posvetno sfero ni označil za odraz njegove pokvarjenosti, kot to zasledimo pri Lutru, temveč kot odraz goreče ljubezni do matere Cerkve. Dante je alegorijo sonca in lune zavrnil z razlikovanjem biti, moči in delovanja lune. Njegova razlaga prepričanja, da luna ni odvisna od sonca, je zgrajena na fizikalnih pojasnilih. Lumino »gibanje izvira od lastnega gibala in njen učinek od lastnih žarkov. Ima tudi nekaj svoje svetlobe, kot se vidi pri njenem mrku« (Dante, 1313/2013: 104). Za Danteja sončna svetloba luni daje le dodatno učinkovitost, ne predstavlja pa njenega raison d'être. Cesar mora papežu izkazati spoštovanje, ki pritiče spoštovanju prvorojenega sina do očeta, zato da bi zmožnejše osvetliti zemeljsko oblo, na čelo katere ga je postavil Bog, vodja duhovnih in časnih stvari (Dante, 1313/2013: 134).

(1992: 2) kot eno osrednjih invencij srednjeveške Cerkve izpostavljajo vice (*purgatorium*), ki je nastala šele v 12. stoletju. Rimskokatoliška cerkev vice pojmuje kot očiščevalnico grehov, v katero po smrti pridejo grešne duše. Vice so torej vmesna sfera med zemljo in nebese, znotraj katere se duše pokojnih znebijo bremena greha, kar jih vodi v nebese.⁹ Doseg trga je v tej točki dosegel skrajnost in bizarnost. Nezmožnost človeka, da popolnoma uskladi svojo življenjsko pot s krščanskim naukom, je Cerkvi zagotavljala vir bogatenja, pri čemer pa v ponujeno duhovno oskrbo niso bili uvrščeni le odpustki za že storjene grehe, temveč so potrošniki na trgu verskih produktov lahko kupili celo odpustke za grehe, ki jih še niti zagrešili niso. Debenjak (2002: 178) navaja odpuščanje grehov kot monopolni produkt, s katerim je Cerkev pridobivala denar, potem ko prodaja cerkvenih služb (simonija) ni več prinašala zadostnih sredstev. Nizka cena za prodajalca ter čim višja cena za kupca je vodilo, ki se je v kombinaciji z agresivno promocijo izdelka izkazalo za temeljni pristop h krepitvi ekonomike ponudbe na trgu industrije odpuščanja.

Poblagovljenje vere je v krščanstvo vneslo globok prepad med Božjo pravičnostjo ter materialnimi apetiti papeštva, ki so jih grajali že Lutrovi predhodniki John Wycliff, Jan Hus in Hieronim iz Prage. Ekonomske inovacije, kamor smemo šteti plačevanje odpustkov, so vselej nekaj zemeljskega, nekaj, kar ustvari človek za namene, ki so povezani z idejo krepitve materialnega blagostanja inovatorjev. Metafizika Božje milosti in odpuščanja se umakne fizikalnim zakonitostim trga. Monopol na odpuščanje grehov je srednjeveška Cerkev vzdrževala na podlagi poveljevanja cerkvene institucije. Kot ugotavlja Debenjak (2002: 179), sta si v 16. stoletju nasproti stali dve koncepciji teologije, tj. teologija, ki je, ozaljšana z zunanjim bliščem, Jezusa Kristusa prezentirala kot vladarja in zmagovalca (*theologia gloriae*), ter teologija, ki v Kristusu ni videla kralja, temveč trpinčenega moža, ki je v mukah umrl na križu (*theologia crucis*). Papeštvo je skozi promocijo teologije čaščenja Kristusa kralja utrjevalo lasten položaj suprematorja na zemlji, kar je lahko doseglo le v okoliščinah obstoja materialno bogato podprte institucije. Eno osrednjih orodij, ki ga je pri tem uporabilo papeštvo, je zagotovo ekskluzivna pravica do interpretacije svetih spisov. Sveti spisi, zapisani v izvornem jeziku, so bili za večinoma neuko maso vernikov nedostopni, kar je za nujno napravilo obstoj posredništva med človekom in Bogom, tj. duhovništva, ki uči Kristusov nauk in se ravna po navodilih vrhovne avtoritete, tj. papeža. Plačilo za odpuščanje grehov je lahko nastalo le v okoliščinah, v katerih velika večina vernikov ni poznala Kristusovega nauka. Celotno reformatorsko gibanje, ki je sprožilo zahteve po prevajanju

⁹ Katoliški nauk uči, da neposredno v nebese pridejo zgolj posamezniki, ki so se že za časa življenja odkupili za storjene grehe. Ti posamezniki so razglašeni za svetnike.

Biblije v domače jezike vseh vernikov, je postavilo ključne kulturne temelje šele nastajajočih evropskih narodov in držav. Ko je Luter uvajal doktrino univerzalnega duhovništva, pred sabo ni imel ideje moderne države, je pa s to doktrino načel izgradnjo vrednote, ki je zaznamovala celotno moderno dobo, tj. individualizma. Kot konservativni teolog, kakršen je v resnici bil Martin Luter, je individualizem lahko pričel uvajati le na polju teologije, tj. znotraj diskurza o razmerju med človekom in Bogom. Duh časa v 16. stoletju je še vedno narekoval utemeljevanje družbenih kategorij v besednjaku, ki je vseboval božjo legitimacijo. Kot dokaz za to lahko navedemo politično doktrino božanske pravice monarha, ki je na prehodu med srednjim vekom in moderno dobo iskala legitimacijo za prevlado posvetnega vladarja nad papeštvom pri ideji božjega osnovanja monarhije.¹⁰ Uvajanje doktrine univerzalnega duhovništva je logična posledica zavračanja poveličevanja Cerkev kot institucije. Zgoraj omenjena *theologia crucis* je dala osnovo za predrugačeno razumevanje človeka, ki ni več veljal zgolj za vernika, temveč je s tem, ko je dobil v svoje roke prevod Biblije, lahko postal sam svoj duhovnik. Božji nauk mu nikoli do tedaj ni bil bolj dostopen, z branjem tega svetega besedila je lahko dojel koruptnost papeštva, katero je tako vztrajno razgaljal Luter. Pomemben del te koruptnosti je predstavljalo tudi trgovanje z odpustki. Univerzalno duhovništvo je človeku prineslo velikansko odgovornost. Lutrov nauk ne dovoli več plačevanja za odpuščanje, s čimer se človeku naloži težje breme, saj ga denar ni več odrešil pred Bogom. Odtlej šteje le posameznikova vest, ki jo Bog vidi in pozna. Le vera v Boga (*sola fide*) človeka lahko navda z upanjem v odrešenje, (so)financiranje projektov Cerkev ni več bližnjica do Božje milosti. Zаметki individualizma so najbolje razpoznavni v predstavi človeka, ki je za iskanje božjih sporočil odgovoren najprej sam. S tem ko je Luter poudarjal posameznikovo odgovornost neposredno do Boga skozi branje Biblije, s čimer je človeka duhovnika pravzaprav trgal iz predstave o božji družbi, ki jo na zemlji vodi papež, je človeku dal napotilo k duhovni odrešitvi. Luter je s svojimi besedili zarezal globoko v politično realnost 16. stoletja, a kot teolog je dajal prednost posmrtnemu življenju, ki je v primerjavi z zemeljskim življenjem večno. To se je odrazilo tudi v njegovem razumevanju vloge posvetne oblasti, njenih dolžnosti in pravic, ki v veliki meri povzema Avguštinovo učenje.

¹⁰ Doktrina božanske pravice monarha se je oblikovala v 17. stoletju, pri čemer pa ta doktrina vsebinsko veliko dolguje učenju francoskih absolutistov iz 16. stoletja ter Martinu Lutru. Več o doktrini božanske pravice monarha glej v Figgis (1896/1965).

Meč Božji in grešni človek: Lutrova ideja posvetne oblasti

Martin Luter v svojih spisih ni posebej obravnaval tematike pojmovanja države. Ko je pisal o naravi posvetne oblasti, o njenih pravicah in dolžnostih, je to umestil v kontekst teoloških kontroverz, ki so nastale skozi dolgo zgodovino, v katerih je papeštvo sebi odmerjalo pooblastila tako znotraj Cerkvene hierarhije kot tudi v razmerju do posvetne oblasti. Luter je v spisu *Krščanskemu plemstvu nemškega rodu o izboljšanju krščanskih razmer* iz leta 1520 podal lastno videnje t. i. treh obzidij, s katerimi so se papeštvo ter njegovi zagovorniki obdali v želji po prevladi znotraj Cerkve in širše v družbi. V omenjenem besedilu Luter začenja pri bistvu reformacijske teologije – infantilnosti človeškega uma in moči v razmerju do Boga, pri čemer pa v samem bistvu poziva nemško plemstvo, na čelu s cesarjem Karlom V., da končno prevzame vlogo na zemlji, ki ji jo je določil Bog. S tem besedilom Luter kliče k aliansi, ki naj jo tvorita sila in moč posvetne oblasti ter legitimnost duhovne avtoritete reformacijske teologije. V tem besedilu Luter napada papeško aroganco in pokvarjenost, na podlagi katerih je izšla ideja papeške monarhije kot absolutistične posvetne in duhovne oblasti na zemlji. Namen omenjene alianse je v odstranitvi papeške oblasti, ki s svojim obstojem izkrivlja Božjo besedo. Ob tem ko Luter kliče k aliansi posvetne oblastnike, je zanj ključno, da v diskurz vpelje idejo človeške nemoči.¹¹

255

Prvo, kar je v tej zadevi predvsem treba narediti, je, da /.../ ne začnemo česa z zaupanjem v veliko moč ali um, kakor da bi bila naša vsa sila sveta. Zakaj Bog ne more in noče trpeti, da bi kako dobro delo začenjali z zaupanjem v lastno moč in um. (Luter, 1520/2002: 88–89)

Popolna inferiornost človeškega uma in moči daje potrebno oporo pri branjenju ideje krščanskega korporativizma, tj. ideje utelešenja krščanske družbe, katere glavo predstavlja Jezus Kristus, ki jo Luter povzame po svetem Pavlu. Ko Luter opisuje prvo obzidje, s katerim se je obdalo papeštvo v svojih zavzemanjih za univerzalno supremacijo, pravzaprav orisuje imaginacijo Božjega telesa, s katero zavrača idejo dveh teles, posvetnega in duhovnega, ki je prevladovala skozi dobršen del srednjega veka. Po Lutru velja, »da smo vsi eno telo z glavo Jezusom Kristusom, sleherni je drug del telesa, Kristus pa nima dveh ali dvovrstnih teles, enega posvetnega in drugega duhovskega: je ena glava in ima eno telo« (Luter, 1520/2002: 92). Poseganje papeštva na polje posvetne oblasti ni nič drugega kot poskus pohabljanja Božjega telesa. Da bi

¹¹ Luter se v pojmovanju človeške narave zgleduje po svetem Avguštinu iz Hipona, ki človeka, ki živi po lastni volji, okliče za hudiča. Človek kot tak je kontaminiran z izvornim grehom, pri čemer razlike med kralji in podaniki niti ne obstajajo. Izvirni greh je univerzalen, kar implicira na stanje obstoja grešne oblasti s ciljem nadziranja grešnega človeka (Spruk, 2017: 113).

slednje delovalo brežhibno, mora vsak organ in vsak ud opravljati vlogo, ki mu pritiče, od cesarja, škofa in duhovnika do obrtnika in preprostega kmeta. Lutrova imaginacija Božjega telesa predstavlja zahtevo po obstoju krščanske skupnosti, ki združuje vse verujoče posameznike. S pomočjo te imaginacije je Luter razreševal temeljni politični izziv, in sicer, kako združiti množstvo posameznikov v enotno telo in jih na ta način podvreči moči in avtoriteti oblasti. Takšna oblast je lahko zgolj krščanska oblast, oblast, ki izhaja iz krščanskega vladarja. Krščanstvo v tem primeru igra vlogo vrednotnega povezovalnega elementa celotne družbe, ki lahko funkcionira le na podlagi spoštovanja Božje besede. Tu odločilno vlogo igra koncepcija univerzalnega duhovništva.¹² Kar Luter pojmuje kot univerzalno duhovništvo, tj. pravico do članstva v krščanski skupnosti, je bilo kasneje, v času nastanka moderne države, poimenovano državljanstvo, ki je človeku jamčilo članstvo v politični skupnosti skupaj z njegovimi pravicami in dolžnostmi.¹³ Kar je državljan za moderno državo, to je duhovnik za Lutra znotraj njegove ideje krščanske skupnosti. Človek postane del krščanske skupnosti z aktom svetega krsta, življenje po Božji besedi, neposredno iskanje Boga skozi branje svetih spisov in predana vera človeka napravljajo za duhovnika. Človek se v politično skupnost lahko vkorporira le skozi vero v Boga. Pred Bogom so ljudje enaki, kar jih razlikuje, je le služba, ki jo opravljajo znotraj skupnosti.

Čevljar, kovač, kmet, sleherni ima službo in delo svojega rokodelstva, in vendar so vsi enako posvečeni duhovniki in škofi, in slednji naj bo s svojo službo in delom koristen in uslužen drugim, tako da so mnogovrstna dela vsa usmerjena na eno občino, da krepe telo in dušo, enako kot telesni deli vsi služijo drug drugemu. (Luter, 1520/2002: 92)

Posvetna oblast ne more biti podrejena duhovščini, saj v svojih rokah vihti meč, s katerim kaznuje pokvarjene in varuje poštene ljudi. Funkcija zagotavljanja družbenega reda in miru, ki pritiče posvetni oblasti, je bila le-tej odmerjena od Boga. Svoboda delovanja vsakega organa ali uda je prvi pogoj za zdravo delovanje celotnega telesa, pri čemer posamični organi ne smejo prevzemati nalog, ki jih opravljajo drugi organi, temveč si lahko med seboj zgolj pomagajo,¹⁴ kar je odlika žlahtnega organa (Luter, 1520/2002:

¹² »Vrh tega smo pač mi vsi duhovniki, /.../, imamo vsi eno vero, en evangelij, ene vrste zakrament, kako naj bi potem ne imeli tudi moči, da občutimo in presodimo, kaj je v veri prav in kaj ni prav?« (Luter, 1520/2002: 96). Smisel duhovnikov in škofov je v tem, da služijo, saj niso v ničemer boljši ali višji od vsakega drugega kristjana. Bavijo naj se z božjo besedo in v skladu z njo vodijo kristjane ter odpravljajo herezijo (Luter, 1523/2018: 26).

¹³ Moderno državljanstvo ne selekcionira po liniji veroizpovedi, temveč po liniji narodnosti.

¹⁴ Kot odraz pomoči enega organa drugemu organu lahko razumemo Lutrov poziv k aktivni vlogi posvetne oblasti pri sklicevanju cerkvenih koncilov. Papeštvo si je prisvojilo izključno pravico ne le nad tolačenjem Biblije, temveč tudi nad sklicevanjem koncilov. Svoboda delovanja posvetne oblasti le-tej nare-

93). Svoboda delovanja posvetne oblasti je še posebej pomembna v luči zavedanja, da je človek po svoji naravi grešen, tj. predan grehu, pa najsi gre za papeža, škofa, kmeta ali obrtnika. Meč Božji, ki ga po volji Boga vihti posvetna oblast, mora doseči vsakogar, če naj bo izpolnjena Božja volja. Za Lutra je kanonsko pravo zgolj človeška domislica,¹⁵ ki je skozi srednji vek služila utemeljevanju izvzetosti papeštva in duhovščine iz dosega zamaha posvetnega vladarja. Kdor je kriv, naj trpi, je Lutrova maksima, ko pojasnjuje razloge za obstoj posvetne oblasti, ob tem pa povzema besede svetega Petra in Pavla, ki sta zapovedala podrejanje gosposki in podrejanje človeškemu redu.

Drugo besedilo, v katerem Martin Luter razgrne razumevanje delovanja posvetne oblasti, je besedilo *Posvetna oblast: do kod jo je potrebno ubogati* iz leta 1523, v katerem plemstvu sporoča, česa naj se v svojem vladanju izogne, kot pojasni v uvodu. Skozi besedilo se kot rdeča nit pojavlja Lutrova predpostavka o človeški grešnosti, ki izvira iz greha prvotnih staršev Adama in Eve. Obstoj posvetne oblasti je posledica človeškega greha in zlobe, pri čemer oblastna volja v obliki zakonov v svet vnaša prepotrebno omejevanje zlih dejanj, ki se jim človek ne zmore upreti. Pristna krščanska skupnost niti ne bi potrebovala posvetne oblasti, a je temeljna težava v tem, da v krščansko življenje verjame in ga živi le peščica posameznikov. Luter se v tem delu sklicuje na svetega Pavla, ki je obstoj postavljenega prava razumel v zaščiti pravičnih in kaznovanju nepravičnih (Luter, 1523/2018: 6). Za Lutra je življenje v rajju, ki sta ga živela Adam in Eva, stanje predpolitičnosti, tj. stanje harmonije in vzajemnega spoštovanja. Izvirni greh je človeka napravil za zlobnega in pokvarjenega, zaradi česar je Bog ustvaril dve oblasti – duhovno oblast, ki skozi Svetega Duha in Kristusa ustvarja kristjane in pobožne posameznike, ter posvetno oblast, ki kroti grešno poželenje nekrščanskega človeka.¹⁶ Ko Luter opisuje stanje, v katerem bi nekdo želel voditi družbo le na podlagi Biblije,¹⁷ pravzaprav ponuja podoben opis stanja, kakršnega je v 17. stoletju podal Thomas Hobbes, ko je opisoval naravno stanje, tj. stanje brez vzpostavljene politične oblasti, v katerem prevladujeta načeli *bellum omnium contra omnes in homo homini lupus*. Za Lutra odsotnost posvetne

kuje, da poskrbi za sklic koncilov. Luter pri tem kot primer navaja sklic koncila iz Nikeje leta 325, ki ga je sklical rimski cesar Konstantin (Luter, 1520/2002: 97–98).

¹⁵ Luter v kanonskem pravu (v besedilih ga poimenuje duhovsko pravo) vidi razdiralni element v snovanju krščanske družbe, saj povzroča neenakosti med kristjani. Povzdigovanje svobode, telesa in premoženja duhovščine, ki je na ta način ločeno od običajnih vernikov, je odraz človeške domišljije (Luter, 1520/2002: 94).

¹⁶ Dve kraljestvi, duhovno in posvetno, je potrebno strogo ločiti in obema omogočiti obstanek, saj nobeno od teh dveh kraljestev ni samozadostno. Duhovno kraljestvo ustvarja pobožnost, posvetno kraljestvo pa preprečuje zla dejanja in skrbi za ohranjanje miru (Luter, 1523/2018: 8).

¹⁷ Človek, ki bi želel voditi celoten svet po Bibliji, bi bil podoben pastirju, ki bi v skupno ogrado zaprl volkove, leve, orle in ovce in jim naročil, naj bodo dobri in miroljubni (Luter, 1523/2018: 7).

oblasti pomeni drsenje v kaos, v katerem bi se človek postavil proti sočloveku, ki ne bi zmozel ubraniti sebe in svoje družine, onemogočeno pa bi mu bilo tudi služenje Bogu. Vladanje po Bibliji bi trop podivjanih zveri, ki bi se začele trgati med sabo, osvobodilo okovov (Luter, 1523/2018: 7). Okovi so civilni zakoni, predvsem pa moč in sila posvetne oblasti, ki svojo vlogo v svetu izvršuje tudi prek strahu pred kaznijo na zemlji.¹⁸ Za Lutra je popoln človek tisti, ki se v popolnosti drži krščanskega nauka, kar pomeni, da pristnim kristjanom ni potrebno podrejanje posvetni oblasti, saj le-ti »sami od sebe opravijo veliko več, kot to od njih lahko zahtevajo zakoni in doktrine« (Luter, 1523/2018: 6), a kruta realnost zemeljskega življenja obenem vodi do spoznanja, da »svet in množica sta in vedno bosta nekrščanska, čeprav so vsi krščeni in so nominalno kristjani« (Luter, 1523/2018: 7). Človeka za pristnega kristjana ne napravi formalno sprejetje zakramentov, temveč le brezpogojna osebna vera v Boga.

Zamah s posvetnim mečem ima omejen doseg, in sicer sta v njegovem dosegu življenje posameznika in njegova lastnina. Tisto, česar naj se posvetna oblast ne poslužuje, je ukazovanje skozi prisilo, zapovedi in zakone, ki se nanaša na človekovo verovanje. Duši sme ukazovati le Bog.¹⁹ Lutrovo pojmovanje omejenosti posvetne oblasti je odraz njegovega zavračanja vpliva, ki ga je imelo papeštvo na cesarja in nekatere kneze, ki niso sprejeli reformacijskih sporočil. Luter je bil iz Cerkve ekskomuniciran na začetku leta 1521,²⁰ od sredine tega leta pa tudi osebno preganjan, potem ko je cesar Karel V. pritrdil papeškim zahtevam. Odtlej se je Luter skrival na gradu Wartburg, kamor ga je skrila saški knez Friderik Modri. Za Lutra je cesarjeva intervencija pomenila neposreden poseg nosilca posvetne oblasti v Božjo ingerenco, tj. presojanja o pravilnosti osebne vere.

Pa vendar naši cesarji in modri vladarji še vedno dovoljujejo papežu, škofom in sofistom, da jih vodijo, en slep človek vodi drugega, da ukaže svojim subjektom, da verujejo, brez Božje besede, karkoli želijo, in še vedno veljajo za krščanske vladarje. Bog nam pomagaj! (Luter, 1523/2018: 19)

Človeško telo in lastnina sta predmet regulacije posvetnega vladarja. Luter se pogosto sklicuje na besede svetega Pavla, ki je zahteval podrejenost duše oblasti in avtoriteti, ter na besede svetega Petra, ki je zahteval podrejenost človeškemu redu. Seveda je ta podrejenost vezana zgolj na eksterne

¹⁸ Strahovlada kot družbeno vezivo se pojavlja tudi pri Hobbesu.

¹⁹ Vladarji, ki posegajo po uravnavanju duš, so bedaki. Noben človek nima moči, da bi ubil ali oživil dušo, in noben človek ne mora duše obsoditi bodisi na pekel bodisi na nebesa (Luter, 1523/2018: 19).

²⁰ Martina Lutra je z bulo *Decet Romanum Pontificem* ekskomuniciral papež Leon X., potem ko ni preklical svojega teološkega nauka.

vidike človeškega življenja, kot so spoštovanje, navade, čast in strah. Moč posvetne oblasti izhaja iz njenega obvladovanja grešnih dejanj. Za Lutra je bistveno, da posvetni vladar ne razširja lastne jurisdikcije na nebesa.

Zatorej, kot je bilo povedano, duša ni pod cesarjevo oblastjo; on je ne more niti učiti niti voditi, niti ubiti niti je oživiti, niti je zavezati niti odvezati, niti ji soditi niti je obsoditi, niti je držati niti je izpustiti, kar mora storiti, je, da s svojo močjo ukazuje in uvaja zakone; a nad življenjem, dobrinami in častjo ima v resnici to pravico, saj so te stvari pod njegovo avtoriteto. (Luter, 1523/2018: 22)

Po Lutru je potrebno posvetno oblast razumeti kot odrejeno s strani Boga, pri čemer funkcije, ki jih opravlja znotraj skupnosti, narekujejo, da se je ne omejuje. Posvetni vladar ima v svojih rokah absolutno moč, s katero odreja način življenja podanikov, kar vključuje arbitrarno presojo o njihovem telesu in lastnini. Ta absolutna moč je vezana na fizično bit človeka in vse materialne vidike človeškega življenja, zato človek na zemlji ni svoboden. Svoboden je vladar, ki ga ne vežejo kaki posebni normativi v obliki naravnopravnih ali moralnih načel. Funkcija vladanja na piedestal postavlja cilj, tj. uveljavljanje reda in stabilnosti v skupnosti, sredstva, ki jih pri zasledovanju tega cilja uporablja, pa so v domeni realpolitične presoje. Lutrovo pojmovanje politične obligacije in pravice do upora proti tiranu ali despotu je zasnovano na načelih poslušnosti in pasivnega upora. Kristjan naj v kraljestvu zemeljskega sveta ne posega po aktivnih oblikah upora, kot je bil primer v kmečkih vstajah, ki jih je Luter tako ostro obsodil. Načela krščanskega življenja ne poznajo pehanja za materialno dobrobitjo. Kristjan sme zavrniti poslušnost vladarju le v primeru, ko vladar poseže na polje Božje jurisdikcije, tj. na polje osebne vere. A tudi v tem primeru se spodobi, da se ta zavrnitev manifestira skozi stoično sprejemanje vladarjeve kazni. Vladarju sme soditi le Bog. Luter je povsem jasen v svoji zahtevi, da v primeru, da vladar od svojega podanika zahteva poslušnost papežu, mu vsiljuje vero ali ga sili k temu, da zavrže določene knjige,²¹ kristjan svojemu vladarju odreče poslušnost,²² pri čemer je vsakdo, ki sprejme naloženo kazen, blagoslovljen; tem težje je fizično in materialno breme naložene kazni, tem bolj blagoslovljenega se lahko počuti trpeči človek. Luter posvetnega vladarja razume kot božjega rablja in ječarja, ki pa ne sme prestopiti meje, zaradi česar bi od rablja prešel k pastirju.

²¹ Po izobčenju so bila Lutrova dela prepovedana in tu ima najbrž v mislih svoja dela.

²² »Dragi gospodar, dolgujem vam poslušnost z življenjem in dobrinami; ukazujte mi v okvirih vaše oblasti na zemlji in ubogal vas bom. A če mi ukazujete kaj verovati in zavreči knjige, vas ne bom ubogal«. (Luter, 1523/2018: 22)

Sklep

Besedila, v katerih je Martin Luter razgrinjal poglede na položaj posvetne oblasti v skupnosti, je potrebno razumeti v okoliščinah krize fevdalnih družbenih formacij in upada politične ter moralne moči Cerkve. Fevdalizem se je začel rušiti pod pritiski razraščanja kapitalističnih družbenih odnosov, manufakturno gospodarstvo ni začelo preobrazati zgolj urbanih središč, temveč je začelo posegati tudi na podeželje. Logika združevanja dotlej samostojnih cehov je ustrezala načelom akumulacije kapitala. Kapitalizem ni potreboval vazalov, potreboval je mezdnega delavca. Vzajemne obligacije, ki jih je vsaj nominalno nalagal fevdalni red, so se izkazale za moteče v procesu osvobajanja človeka in skupnosti iz spon starega reda (*ancien régime*). Cerkev in papeštvo sta skozi dovršen del srednjega veka bila bitko s posvetno oblastjo, ki je predstavljala oviro za univerzalno vladavino papeške monarhije, ki se ni več zadovoljila z duhovno avtoriteto v družbi. Absolutna oblast, ki si jo je izborilo papeštvo znotraj Cerkve, je kazala zgled njegovemu posvetnemu tekmeču, kako utemeljiti zahteve po zemeljski prevladi. Cerkev je skozi srednji vek gradila svojo politično moč na ekonomskih temeljih fevdalne eksploatacije, uvajanja institutov, ki so oplajala njeno bogastvo,²³ prodajo služb bogatim in vplivnim družinam (simonija) ter komercializacijo verskih produktov, kar jo je uveljavilo kot monopolista na trgu industrije odpuščanja in odrešitve. Martin Luter je v izhodišče svoje slavne kritike iz leta 1517 postavil ravno Cerkevno udejstvovanje pri trgovini z odpustki. Lutrovo branje svetih spisov je prineslo neusmiljeno kritiko papeštva, ki si je prisvojilo izključno pravico do interpretacije Božje besede, uvedlo doktrino papeške nezmotljivosti in se postavilo nad koncile. Teološki pomik k izvorom krščanstva je prinesel shizmo, katere pomen in posledice so prerasle okvire razprav znotraj Cerkve. V Lutrovem pojmovanju posvetne oblasti najdemo elemente doktrine božanske pravice monarhov, tj. obstoj posvetne oblasti kot izraz Božje volje ter idejo absolutne oz. neomejene oblasti. Luter seveda opisuje omejitve posvetnega vladarja, a te omejitve veljajo zgolj za primere razširitve zemeljske jurisdikcije na nebesa, tj. razširitve oblastnih pooblastil od telesa in lastnine k duši in veri oz. od zunanjega k notranjemu človeku. Luter svoje poglede na posvetno oblast zgradi na izhodišču o človeški pokvarjenosti, ki človeka determinira vse od izvirnega greha prvih staršev. Njegovo koncipiranje oblasti je absolutistično in etično izrazito nevtralnno. Lutrov ideal posvetnega vladarja je krščanski in pobožen monarh, ki brani vero in katerega volja ima moč zakona. Na pragu prebujenja modernega individualizma je Luter skušal človeka približati Bogu, s čimer je ogrozil posredniško vlogo klera. Univerzalno duhovništvo in upanje na odrešenje

²³ Kot primer navajamo celibat.

le prek osebne vere, in ne več prek kupovanja odpustkov in financiranja papeških projektov, sta pomenila neposreden napad na *raison d'etre* Cerkve, kakršna se je vzpostavila skozi srednji vek. Moderna doba je potrebovala drugačno cerkev, državno cerkev, ki deluje pod nadzorom suverene oblasti posvetnega vladarja. Lutrova teologija je sprožila nastanek nove ločine krščanske cerkve, s čimer je človek dobil versko alternativo. Z versko shizmo se je verska ponudba demonopolizirala, a ta proces je lahko zaščitila le patriarhalna oblast posvetnega vladarja. Vzpon krščanstva se je pričel pod patronatom rimskega cesarja Konstantina, vzpon luteranske veroizpovedi je branil saški knez Friderik, takoj za slednjim so se kot branilci nove vere izkazale meščanske elite, ki so v Lutrovem nauku lahko našle odrešenje od papeškega univerzalizma. Meščanstvo je z reformacijo dobilo teološko eksplikacijo individualizma, odtlej je oviro predstavljal še absolutni monarh. Slavna revolucija v Angliji leta 1688 je kot prva opravila tudi z absolutno monarhijo. Podobo posvetne oblasti, kakršno je naslikal Martin Luter, lahko razumemo kot svarilo človeku pred odmikanjem od Boga, ki ga je nakazoval vzpon kapitalističnega družbenega reda, v katerem je poprej omniprezentno ideologijo korporativizma sčasoma nadomestil liberalni atomizem. Lutrova politična misel dograjuje zgodovinski mozaik absolutizma, saj brani predmoderni korporativizem, zagovarja neomejeno oblast nad telesom in lastnino ter uvaja podobo pristinega kristjana – podanika, tj. bogaboječega in pokornega človeka, ki sledi zemeljskim interesom monarhije.

LITERATURA

- Allen, W. Douglas (1995): Order in the Church: A Property Rights Approach. *Journal of Economic Behavior and Organization* 27 (1995): 97–117.
- Brett, Annabel (2011): Changes of State. Nature and the Limits of the City in Early Modern Natural Law. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Chesterton, G. K. (2009): St. Thomas Aquinas. Mineola, New York: Dover.
- Dante, Alighieri (1313/2013): Monarhija. Ljubljana: Slovenska matica.
- Debenjak, Božidar (2002): Teolog v dobi preloma. V: Božidar Debenjak (ur.), *Tukaj stojim. Teološko politični spisi*, 171–188. Ljubljana: Krtina.
- Ekelund, Robert, Robert Hebert in Robert Tollison (1992): The Economics of Sin and Redemption. Purgatory as a Market-Pull Innovation? *Journal of Economic Behavior and Organization* 19 (1992): 1–15.
- Figgis, John Neville (1896/1965): The Divine Right of Kings. New York: Harper.
- Gierke, Otto (2008): Political Theories of the Middle Age. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goričar, Jože (1959): Oris zgodovine političnih teorij. Od antike do industrijske revolucije. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kantorowicz, Ernst (1997): Kraljevi dve telesi. Študija o srednjeveški politični teologiji. Ljubljana: Krtina.
- Kos, Milko (1933): Zgodovina Slovencev. Od naselitve do reformacije. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.

- Leithart, Peter (2015): Good Rule. V: Craig Hovey in Elizabeth Phillips (ur.), *The Cambridge Companion to Christian Political Theology*, 256–273. Cambridge: Cambridge University Press.
- Luther, Martin (2002): *Tukaj stojim. Teološko politični spisi*. Ljubljana: Krtina.
- Skinner, Quentin (1978): *The Foundations of Modern Political Thought. Vol. 2: The Age of Reformation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spektorski, Evgenij (1932): *Zgodovina socialne filozofije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Spruk, Jure (2017): Človeška narava v politični misli svetega Avguščina in Thomasa Hobbesa: izvorni greh in naravni človek. *Anthropos: časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved* 49 (1–2): 107–124.
- Tierney, Brian (1955): *Foundations of the Conciliar Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max (2002): *Protestantska etika in duh kapitalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

VIRI

- Luther, Martin (1523/2018): *Secular Authority: To What Extent It Should Be Obeyed*. Dostopno prek <https://www.coursehero.com/file/13046093/M-Luther-Secular-Authority-To-What-Extent-It-Should-Be-Obeyed/> (30. 3. 2018).